

Zbigniew Srebro*, Henryk Lach**

Ochrona mózgu

Streszczenie

W atrykule przedstawiono chemiczne i komórkowe systemy obrony mózgu. Nieco obszerniej omówiono rolę gleju Gomori-pozytywnego. Jednocześnie opisano występujące u kręgowców co najmniej dwa nowe nieklasyczne systemy obrony, a mianowicie:

1) białko bogate w grupy sulfhydrylowe wydzielane przez tanocyty mózgu płazów i białko bogate w grupy sulfydrylowe występujące w astrocytach mózgu ssaków

2) komórki usuwające lipofuscyny z mózgu płazów i ssaków.

Podstawowy element strukturalny i funkcjonalny układu nerwowego jakim są neurony, jest pozbawiony, w zasadzie, możliwości odtwarzania się w okresie postembrionalnym. Neurony stanowią więc populację nieodnawialnych, postmitotycznych komórek. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest ryzyko utraty podstawowych funkcji mózgu i rdzenia kręgowego na trwałe w wyniku śmierci neuronów. Muszą one wobec tego być w możliwie najlepszy sposób zabezpieczone przed zniszczeniem w wyniku działania szkodliwych czynników zewnętrznych, takich jak zakażenia lub zatrucia. Muszą posiadać również system obrony przed endogennymi toksynami, takimi jak: wolne rodniki, powstające w wyniku tlenowego metabolizmu, nadtlenkami lipidów, oraz chemicznie zmodyfikowanymi makromolekułami, jak: białka,

---

*Zakład Biologii Instytutu Biomorfologii Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego

**Zakład Fizjologii Zwierząt Instytutu Biologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie

kwasy nukleinowe itp. Konieczny jest również sprawny system naprawy DNA zabezpieczający przed mutacjami.

Obronę chemiczną przed endogennymi formami reaktywnego tlenu, tj. rodnikiem ponadtlenkowym i tlenem singletowym stwarza obecność w tkance nerwowej znacznych ilości przeciwutleniaczy w postaci kwasu askorbinowego, tokoferolu, glutationu i prawdopodobnie jeszcze innych substancji. Rodnik ponadtlenkowy jest rozkładany przez dysmutazę ponadtlenkową, a nadtlenki organiczne zamieniane na nieszkodliwe pochodne hydroksylowe w wyniku działania peroksydazy glutationu.

Ważnym czynnikiem protekcyjnym dla neuronów jest kompartmentalizacja metabolizmu w tkance nerwowej. Podczas gdy neurony wykazują intensywny metabolizm tlenowy w mitochondriach, to proces glikolizy, przebiegający w cytoplazmie ma stosunkowo nieduże natężenie. Dzięki takiemu stanowi rzeczy peroksydacja na terenie cytoplazmy nie jest możliwa lub zachodzi tylko w nieznacznym stopniu. Rolę dostarczyciela produktów glikolizy dla neuronów spełniają najprawdopodobniej astrocyty, wykazujące aktywną glikolizę przy stosunkowo słabym metabolizmie tlenowym. Za taką funkcją przemawia obecność w astrocytach znacznych ilości glikogenu. Konsekwencją wysokiej aktywności tlenowego metabolizmu energetycznego neuronów jest ich ogromne zapotrzebowanie na tlen, co w konsekwencji prowadzi do ich niezwykłej wrażliwości na niedotlenienie.

Astrocyty oprócz swej funkcji metabolicznej mają również bardzo ważną rolę w ochronie neuronów, stanowiąc składnik bariery krew-mózg. Kapilary mózgu są otoczone wypustkami astrocytów, tak że substancje dyfundujące z kapilarów do tkanki mózgowej muszą przejść przez barierę astrocytarną. Narządy wokółkomorowe mózgu nie posiadają śródbłonkowej bariery w postaci złącz zwartych, a także nie mają typowego dla innych obszarów składnika astrocytarnego w bezpośrednim sąsiedztwie kapilarów. W wyniku takiej struktury, narządy wokółkomorowe nie posiadają bariery krew-mózg. Aby jednak zapobiec swobodnej dyfuzji do tkanki mózgowej ewentualnych czynników toksycznych, na obwodzie narządów wokółkomorowych występują liczne astrocyty zawierające ziarnistości bardzo bogate w grupy sulfhydrylowe. Spełniają one najprawdopodobniej rolę dodatkowej bariery dla krwiopochodnych toksyn lub infekcji. Astrocyty tego typu występują

licznie również w rejonie subependymalnym komór mózgowych (Srebro i Lach 1971), a liczba wzrasta w sposób statystycznie znamieny w wyniku napromieniowania zwierząt eksperymentalnych promieniami X (Srebro, Lach 1971, 1972), ultrafioletem (Srebro, Lach 1971, 1972) oraz po podaniu niektórych leków (Srebro, Szirmai 1974).

Zabezpieczenie ośrodkowego układu nerwowego przed infekcjami stanowi przedmiot licznych prac klinicznych i doświadczalnych. Makrofagi stanowią stały element układu nerwowego gdyż, według nowszych badań, powstają na miejscu z mikrogleju. Leukocyty wielojądrzaste i limfocyty penetrują z krwi do tkanki nerwowej w wyniku jej infekcji i poluzowania bariery krew-mózg. Mogą one prawdopodobnie penetrować ścianę włóśni-czek również poprzez cytoplazmę komórek śródbłonna.

Bariera krew-mózg sama w sobie wydaje się spełniać ważną rolę w zapobieganiu infekcji tkanki nerwowej. Podanie zwierzętom zawiesiny bakterii *Escherichia coli* dożylnie nie powoduje żadnych objawów infekcji mózgu, podczas gdy domózgowe podanie takiej zawiesiny zabija zwierzęta w ciągu paru dni (Srebro i Płonka, dane nie publikowane). Z kolei wstrzyknięcie zarówno dożylnie, jak i domózgowe *Mycoplasma* nie wywołuje żadnych objaw choroby nawet przy podaniu znacznych ilości tego mikroorganizmu (Srebro i Zgórniak-Nowosielska) doświadczalnym myszom.

Domózgowe podanie zawiesiny komórek raka Ehrlicha myszom wywołuje nagromadzenie się ich głównie wewnątrz komór mózgowych i w przestrzeni podpajęczynówkowej (Srebro, Płonkova, Pierścińsk, dane nie publikowane). Penetracja tkanki mózgowej z komór zachodzi tylko w ograniczonym zakresie, a w pobliżu komórek nowotworowych gromadzą się reaktywne astrocyty. Pięć dni po inokulacji nowotworem w oponach gromadzą się makrofagi i leukocyty wielojądrzaste. W miejscach ich większego nagromadzenia komórki nowotworowe ulegają zniszczeniu.

Usuwanie upostaciowanych fragmentów komórek z tkanki nerwowej

Zauważono, że lipofuscyny w pewnych warunkach wydają się być usuwane z tkanki nerwowej (Srebro 1966). W wyniku nowszych badań

stwierdzono, że zawartość lipofuscyn w komórkach nerwowych podlega cyklicznym zmianom, wykazując rytm okołodobowy i sezonowy (Lach i wsp. 1979, 1982). Wskazuje to, iż lipofuscyny nie są wyłącznie materiałem balastowym i że mogą ulegać ewakuacji z tkanki nerwowej. Komórkami transportującymi lipofuscyny mogą być astrocyty, gromadzące się wokół naczyń mózgowych, szczególnie w rejonie subependymalnym (Srebro, dane nie publikowane). W rejonie tym gromadzą się w mózgu ludzkim liczne ciała skrobiowate (*corpora amylacea*).

Resztki rozpadłych komórek mózgowych, w wyniku lezji mózgu, są transportowane do opon przez tanycyty. Tanycyty transportują również w swoich wypustkach duże, zmienione mitochondria, zwane gliosomami (Srebro 1965). Gliosomy te w stopkach końcowych astrocytów w oponach ulegają rozkładowi i resorpcji przez meningocyty. Tanycyty mózgu *Xenopus laevis* produkują i wydzielają do komórki białko bardzo bogate w grupy sulfhydrylowe (Srebro 1968). Część tej substancji jest transportowana w wypustkach tanycytów do opon mózgowych. Jest ciekawe, że substancja wydzielana przez tanycyty mózgu *Xenopus* jest bardzo podobna do występującej w ziarnistościach wokółkomorowych astrocytów. Wydaje się, że spełnia ona rolę ochronną dla mózgu, wychytując egzo- i endogenne toksyny, stabilne wolne rodniki i nadtlenki lipidów. Tanycyty płazów i tzw. Gomori-pozytywny wokółkomorowy neuroglej ssaków starłowi więc dodatkowy ochronny system dla ośrodkowego układu nerwowego.

Literatura

- Lach H., Dziubek K., Krawczyk S., 1979, *Studies on the lipofuscin pigment in the brains of Rana temporaria L. in the annual cycle. I. Subformical organ.* J. interdiscipl. Cycle Res., 10, 215–225
- Lach H., Dziubek K., Krawczyk S., Szaroma W., 1982, *Diurnal rhythm of lipofuscin pigment in neurocytes of certain nuclei of mouse hypothalamus.* J. Interdiscipl. Cycle Res., 13, 147–150
- Srebro Z., 1965, *The ultrastructure of gliosomes in the brains of amphibia.* J. Cell. Biol., 26, 313–322
- Srebro Z., 1966, *Lipofuscin turnover in the frog brain.* Naturwissenschaften, 53, 590

- Srebro Z. 1969, *A comparative and experimental study of the Gomori-positive glia*. Folia Biol. (Kraków), 17, 177-192
- Srebro Z., 1971, *X-ray induced increase in number of cysteine-rich periventricular glial cells in the rat brain*. Experientia, 27, 945-947
- Srebro Z., Lach H., 1971, *UV-induced increase in number of periventricular Gomori-positive glial cells in brains of mice*. Experientia 27, 1075-1076
- Srebro Z., Lach H., 1972, *X-ray and UV-induced increase in number of cysteine-rich periventricular glial cells in the brains of rats and mice*. Acta Biol. Acad. Sci. Hung., 23, 145-151
- Srebro Z., Szirmai E., 1971, *The neurosecretory system and the periventricular glia of rats treated with salicyl-quinine-lithium*. Gazetta Intern. Med. Chir., 76, 1218-1227
- Srebro Z., 1973, *Observations on the ultrastructure of the external layer of brain tissue and the meninges in the brain of Xenopus laevis Daud*. Acta Biol. Crac., 16, 49-53

Zbigniew Srebro, Henryk Lach

Protection of the Brain

Summary

Several chemical and cellular brain defence systems are briefly described. Data obtained from published and unpublished observations of the authors is presented. Particularly, the Gomori-positive glia of the vertebrate brain is discussed to some extent. It appears that the vertebrate brain contains at least two novel nonclassical defence systems: 1. The sulfhydryl-rich protein secreting tanycytes of the frog brain and the sulfhydryl-rich protein containing periventricular astrocytes of the mammalian brain and 2. Lipofuscin-carrying cells (probably astrocytes) in both the amphibian and mammalian brains.